

Könyvtári trendjelentések 2.

A KÖNYVTÁRI HÁLÓZAT

2015-2020

TARTALOM

Jogszabályi háttér	1
Adatszolgáltatók, könyvtárak és könyvtári ellátási pontok	1
A könyvtári szolgáltatási pontok száma nyilvánosságuk szerint	3
A könyvtári szolgáltatási pontok száma főbb gazdálkodásuk jellege szerint	4
A könyvtári szolgáltatási pontok száma a fenntartó jogállása szerint	5
A könyvtári szolgáltatási pontok száma településméret szerint	6

A *könyvtári hálózat* című riportban az országos könyvtári statisztika adatai alapján mutatjuk be a Magyarországon működő könyvtárak, illetve könyvtári szolgáltatási pontok számának 2015 és 2020 közötti változását nyilvánosságuk, gazdálkodásuk jellege, fenntartójuk jogállása, valamint a működésüknek helyet adó település lakosságszáma szerint. A riport tehát négy külön témakörben taglalja a könyvtárhasználatához kapcsolódó trendek alakulását:

1. a könyvtári szolgáltatási pontok száma nyilvánosságuk szerint,
2. a könyvtári szolgáltatási pontok száma főbb gazdálkodásuk jellege szerint,
3. a könyvtári szolgáltatási pontok száma a fenntartó jogállása szerint,
4. a könyvtári szolgáltatási pontok száma településméret szerint.

JOGSZABÁLYI HÁTTÉR

Magyarországon a könyvtárügyet a *muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló, 1997. évi CXL. törvény szabályozza.¹ A törvény szabályozza a nyilvános könyvtári ellátás működésének feltételeit, a települési és megyei könyvtári ellátást, a regionális szinten koordináló szereppel bíró, megyei hatókörű városi könyvtárak együttműködését, a megyei hatókörű városi könyvtári és a nemzeti könyvtári szerepkört, a tudományos és szakkönyvtári ellátást, a könyvtári információ- és tartalomszolgáltatás megszervezését és fejlesztését, a tevékenységhez tartozó finanszírozási források körét.

A könyvtárak főbb típusai az 1997. évi CXL. törvény alapján kerültek meghatározásra, az altípusok elkülönítését pedig a *Könyvtári trendjelek 1. - A könyvtárstatisztikai módszertan* című riport tartalmazza. A fenntartó jogállása a könyvtári szolgáltatási pont finanszírozására utal, vagyis arra, hogy a könyvtár működéséhez szükséges pénzeszközöket ki biztosítja. Ebből a szempontból megkülönböztetjük a központi költségvetés, az önkormányzatok, a közintézmények, a köztisztviselők, az egyházak, az alapítványok és egyesületek, a magánvállalkozások által fenntartott könyvtárakat.

A nyilvánosság² meghatározását az 1997. évi CXL. törvény III. rész 1. fejezet tartalmazza. Eszerint a nyilvános könyvtár alapkövetelménye többek között, hogy mindenki által használható és megközelíthető; rendelkezik kizárólag a könyvtári szolgáltatások céljaira alkalmas helyiséggel; rendszeresen, a felhasználók többsége számára megfelelő időpontban nyitva tart; könyvtári szakembert alkalmaz; helyben nyújtott alapszolgáltatásai ingyenesek; és részt vesz a kulturális alapellátás kiterjesztésében. A nyilvánossági kritérium teljesítése alapján beszélhetünk nyilvános és nem nyilvános könyvtárakról.

ADATSZOLGÁLTATÓK, KÖNYVTÁRAK ÉS KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSI PONTOK

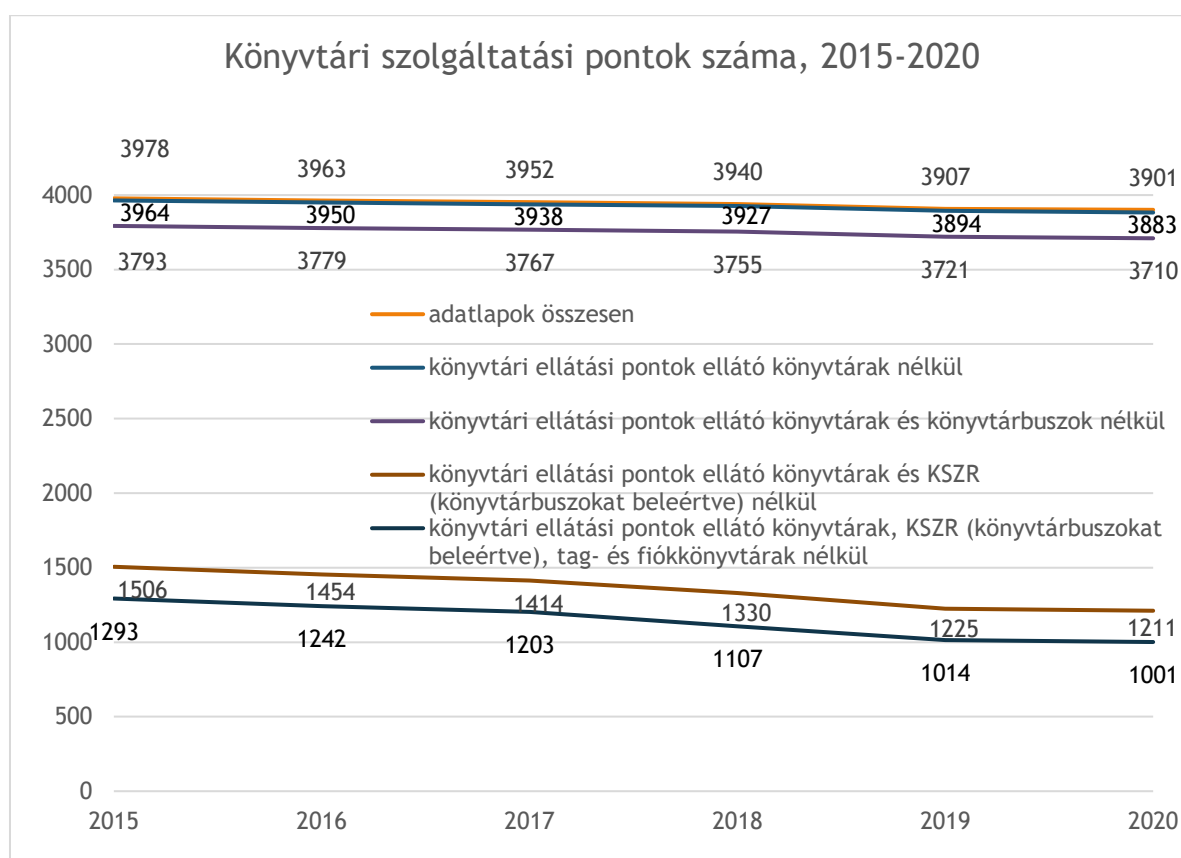
A 2020. évi országos könyvtári statisztikai adatgyűjtés során 3901 adatlapot rögzítettek (lásd sorozatunk módszertani füzetét), amely darabszám nagyságrendileg megegyezik és illeszkedik az elmúlt öt év enyhén csökkenő tendenciájába. A rögzített adatlapok között - a

¹ <https://njt.hu/jogszabaly/1997-140-00-00.56>

² <https://njt.hu/jogszabaly/2017-379-20-22.2>

korábbi évekhez hasonlóan - szerepelnek az ellátó könyvtárak technikai jellegű rekordjai is, mivel a megyei hatókörű városi könyvtárak egy része a Könyvtárellátási Szolgáltatási Rendszerben (KSZR) ellátott feladatairól külön adatlapon jelent. Mellettük a KSZR keretében könyvtárbusszal ellátott településekről is önálló adatlapot töltenek ki az adatszolgáltatók, amelyek bár kétségtelenül könyvtári szolgáltatási pontok, ugyanakkor a könyvtárak számbavételekor szintén nem tekinthetők önálló könyvtárnak. Az ellátó könyvtárak és a könyvtárbuszok rekordjainak levonása után 2020-ban

- az iskolai könyvtárakat nem számolva - mindössze 3710 állandó épületben elhelyezkedő könyvtári szolgáltatási pontról beszélhetünk Magyarországon. Ez utóbbiak száma ugyan szintén nagyon kis mértékű, de folyamatosan csökkenő tendenciát mutat az előző hat évre visszatekintve (1. ábra).

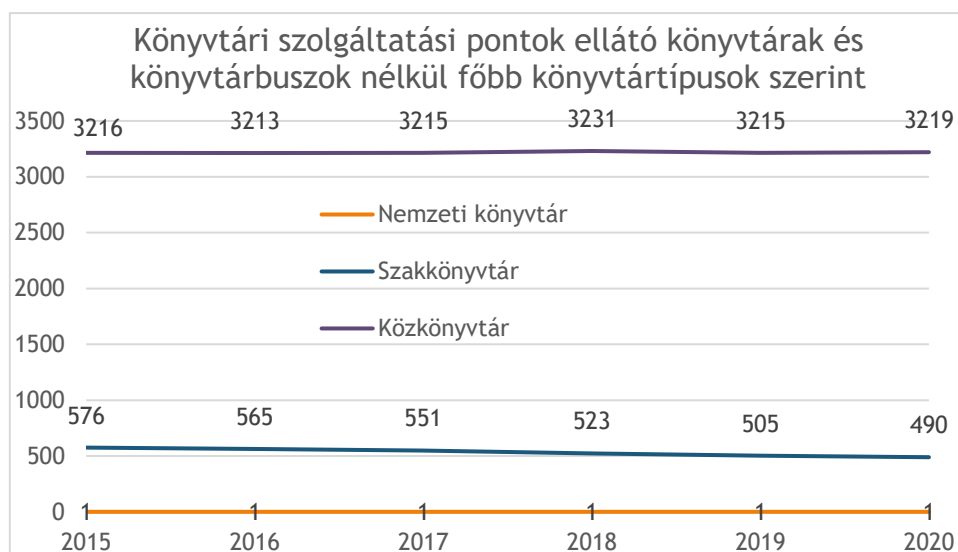
1. ábra. A könyvtári szolgáltatási pontok száma Magyarországon 2015-2020

A 3710 könyvtári szolgáltatási pont közül 2499 valójában nem önálló könyvtár vagy annak telephelye, hanem olyan ellátott könyvtári szolgáltatóhely, amely esetében a könyvtári ellátást mint szolgáltatást a kistérségek helyi önkormányzata a kötelező önkormányzati feladatok teljesítésére a megyei hatókörű városi könyvtáraktól a KSZR keretében rendel meg. Ezen ellátott szolgáltatóhelyek nélkül 2020-ban ténylegesen 1211 könyvtári szolgáltatási

pontról beszélhetnénk. Amennyiben a rögzített adatlapok közül levonnánk a fiókkönyvtárakat is, úgy pedig már csak 1001 szervezetileg önálló könyvtárat találnánk az országban (1. ábra). A KSZR keretében ellátott szolgáltatóhelyek nélkül tehát már erőteljessé válik a csökkenő tendencia a könyvtári szolgáltatási pontok számában, ami egyértelműen mutatja, hogy 2015 óta sem állt meg az önálló községi könyvtárak integrálódása a KSZR-be. Az ellátó

könyvtárak és a könyvtárbuszok nélkül számított 3710 könyvtári szolgáltatási pont között a nemzeti könyvtár mellett 490 szakkönyvtár és 3219 közkönyvtár volt megtalálható. A közkönyvtári ellátási pontok száma 2015 óta gyakorlatilag nem változott, ellenben a szakkönyvtári ellátási pontoké jelentősen, mintegy 15 százalékkal csökkent (2. ábra). Könyvtárbu-

szokkal az országban négy megyében találkozhat a lakosság. Szabolcs-Szatmár-Beregben a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Borsod-Abaúj-Zemplénben a II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Hevesben a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár egy-egy, míg Baranyában a Csorba Győző Könyvtár két könyvtárbusz segítségével lát el összesen 173 kistélepet.

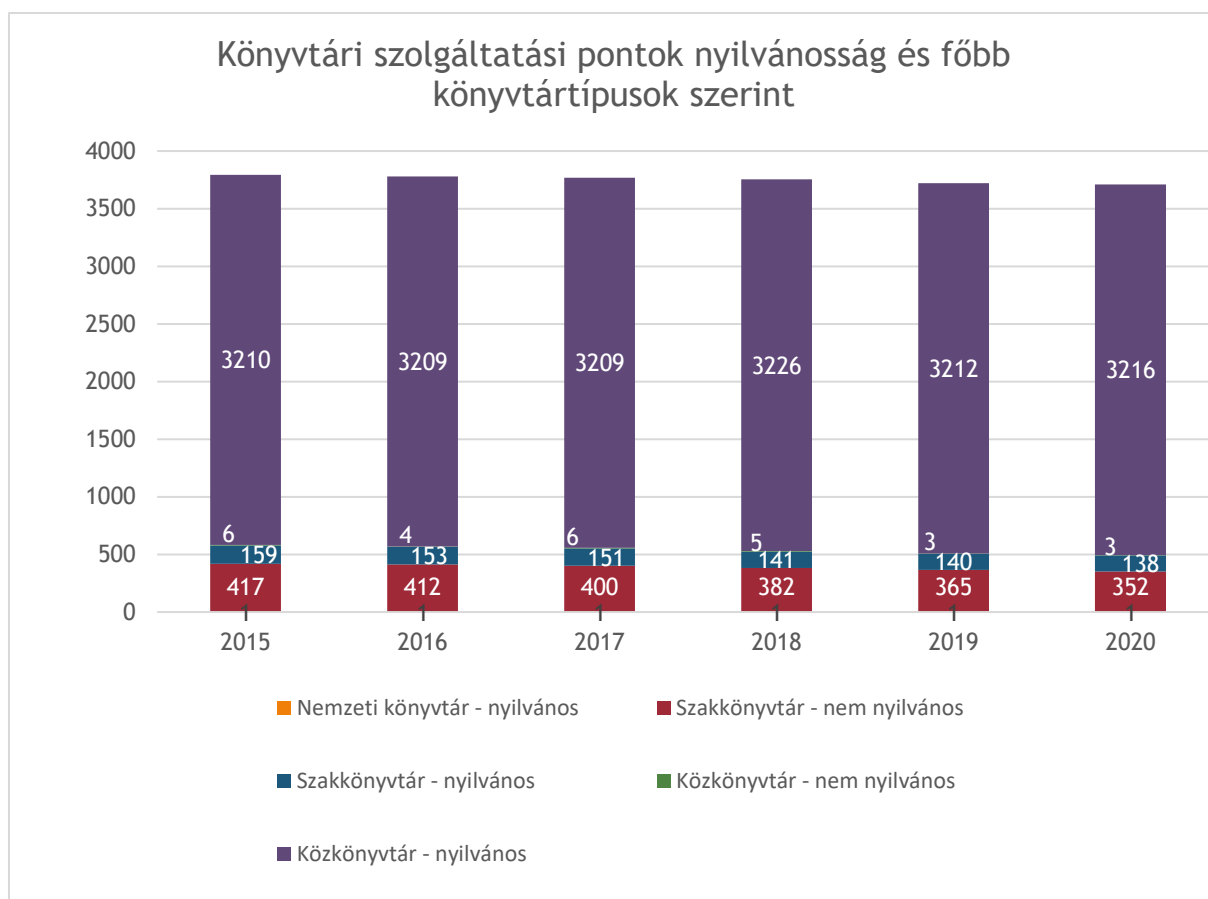

2. ábra. A könyvtári szolgáltatási pontok száma főbb könyvtártípusok szerint 2015-2020

A KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSI PONTOK SZÁMA NYILVÁNOSSÁGUK SZERINT

Az épületekben elhelyezkedő könyvtári szolgáltatási pontok közül 2020-ban 3355 volt nyilvános, és mindössze 355 nem nyilvános (3. ábra). Amennyiben a 173 könyvtárbusszal ellátott szolgáltatóhelyet is hozzávesszük, akkor mindösszesen 3528 nyilvános könyvtári pontot találunk Magyarországon.

A nyilvános könyvtári szolgáltatási pontok száma gyakorlatilag nem változott 2015 és 2020 között, így ebben az időszakban nagyjából 90 százalékát tették ki az összes könyvtári szolgáltatási pontnak. A nyilvános nemzeti könyvtár mellett természetesen a közkönyvtárak elsöprő többsége, 99,9 százaléka is nyilvános könyvtár, azonban ugyanez a szakkönyvtáraknak már csak a 27-28 százalékára igaz. A nem nyilvános szakkönyvtárak döntő többsége tehát a szakkönyvtárak között található meg. Számuk a 2015-ös 159-ről 2020-ra 138-ra csökkent (3. ábra).

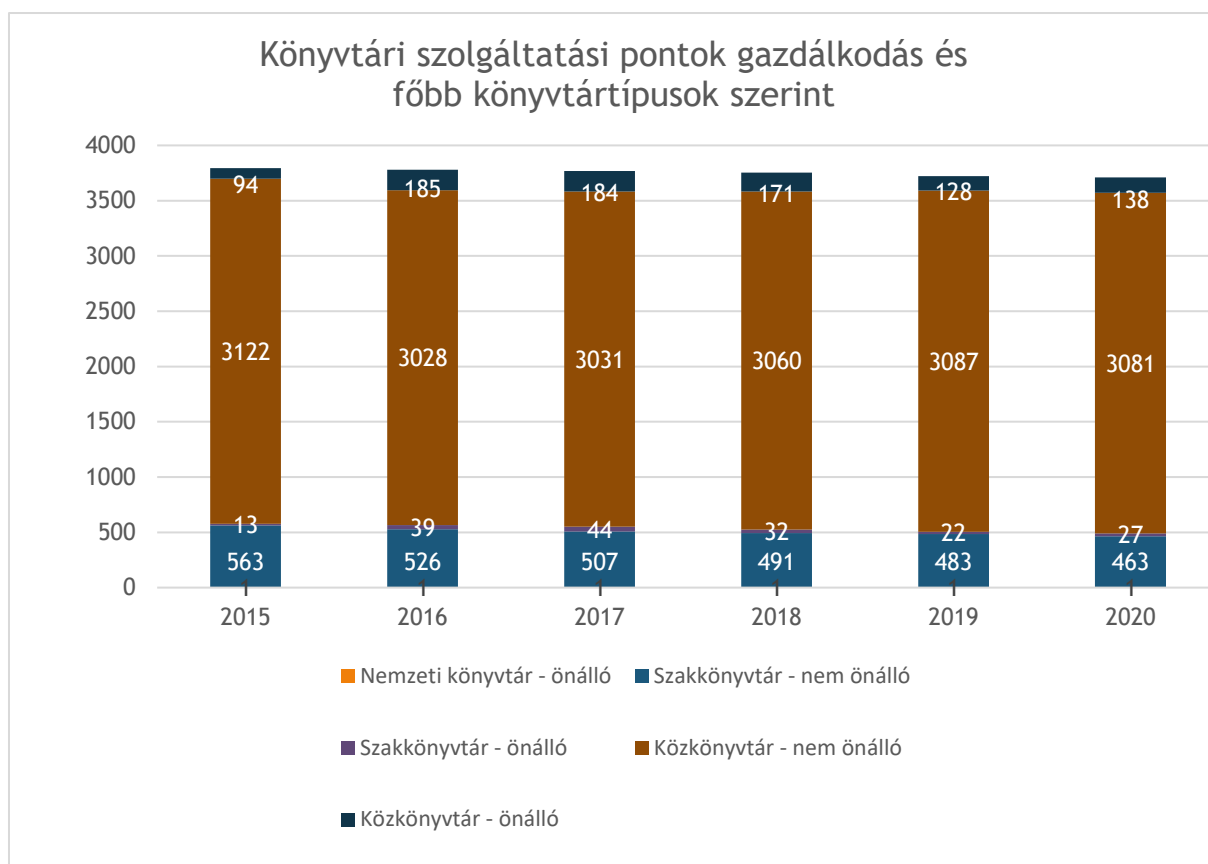

3. ábra. A könyvtári szolgáltatási pontok nyilvánosság és főbb könyvtártípusok szerint 2015-2020

A KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSI PONTOK SZÁMA FŐBB GAZDÁLKODÁSUK JELLEGE SZERINT

2020-ban 3710 könyvtári szolgáltatási pont közül gazdálkodását tekintve mindössze 166 volt önálló a 3544 nem önállóval szemben (4. ábra). A nemzeti könyvtár mellett önállóan gazdálkodott a 490 szakkönyvtár közül 27 (5,5%), míg a 3219 közkönyvtár közül 138 (4,3%). Az önállóan gazdálkodó közkönyvtárak között szerepelnek a megyei hatókörű városi könyvtárak, a fővárosi könyvtár, valamint közel száz városi könyvtár, míg az önállóan gazdálkodó szak-

könyvtáraknak a kisebbik fele (44%) a felsőoktatási könyvtárak és az országos szakkönyvtárak közül kerül ki, nagyobbik fele pedig az egyéb szakkönyvtárak közül. A hatéves időszakra visszatekintve a gazdálkodás tekintetében nem rajzolódik ki egyértelmű tendencia (4. ábra); az önállóan gazdálkodó szakkönyvtárak aránya 2-8, a közkönyvtáraké pedig 3-6 százalék között ingadozott 2015 és 2020 között, ami feltehetőleg inkább ezen adatok pontatlanságára, semmint valódi változásokra utal.

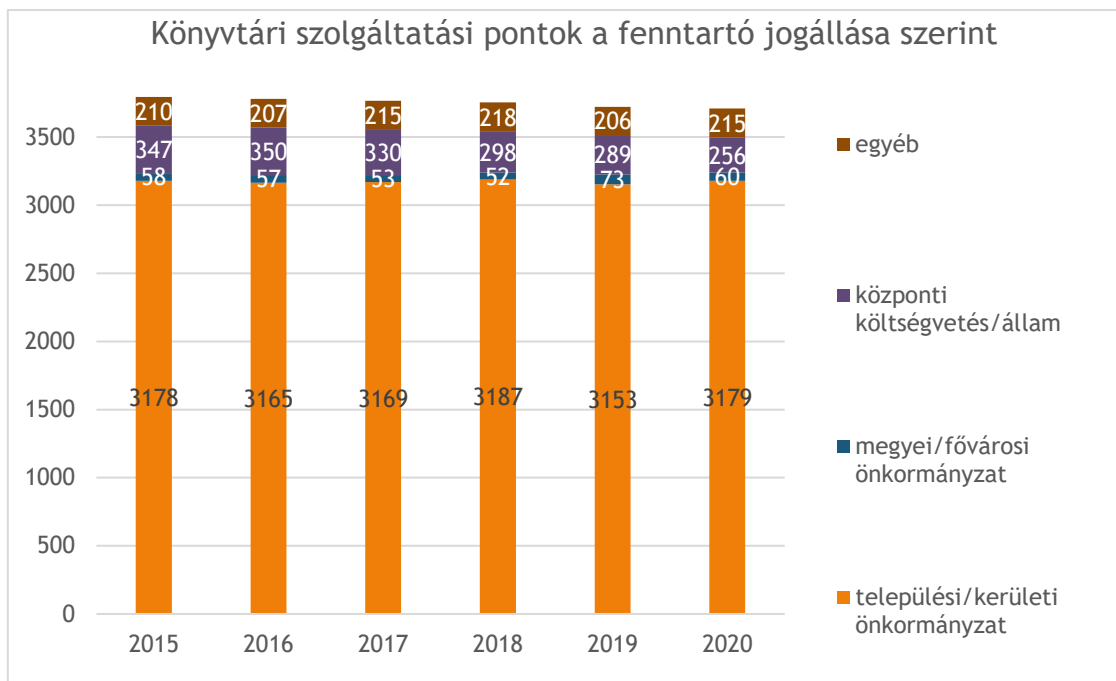

4. ábra. A könyvtári szolgáltatási pontok gazdálkodás és főbb könyvtártípusok szerint 2015-2020

A KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSI PONTOK SZÁMA A FENNTARTÓ JOGÁLLÁSA SZERINT

A magyarországi könyvtári hálózat legjelentősebb fenntartói a települési önkormányzatok, amelyek 2020-ban 3179 könyvtári szolgáltatási pontot (86%) finanszíroztak (5. ábra). A települési önkormányzatok mellett az állami központi költségvetés is jelentős szerepet vállal e tekintetben, amely 256 könyvtári szolgáltatási pont (7%) fenntartását biztosítja. A nemzeti könyvtár mellett a központi költségvetés fenntartásában álló könyvtárak elsöprő többsége (98,5%) a szakkönyvtárak közül kerül ki. A központi

költségvetés és a települési önkormányzatok mellett a megyei és fővárosi önkormányzatok fenntartóként 60, míg az egyéb fenntartók, így például a civil szervezetek, gazdasági szervezetek, valamint az egyházak együttesen 215 könyvtári szolgáltatási pontot tartottak fenn 2020-ban. A 2015-2020-as időszakra visszatekintve megállapítható, hogy a települési önkormányzatok, a megyei és fővárosi önkormányzatok, valamint az egyéb szervezetek által fenntartott könyvtári szolgáltatási pontok számában gyakorlatilag nem történt változás, viszont az állami központi költségvetésből finanszírozott könyvtári szolgáltatási pontok száma 2020-ra jelentősen, mintegy negyedével csökkent, a 2015-ös 347-ről 256-ra.

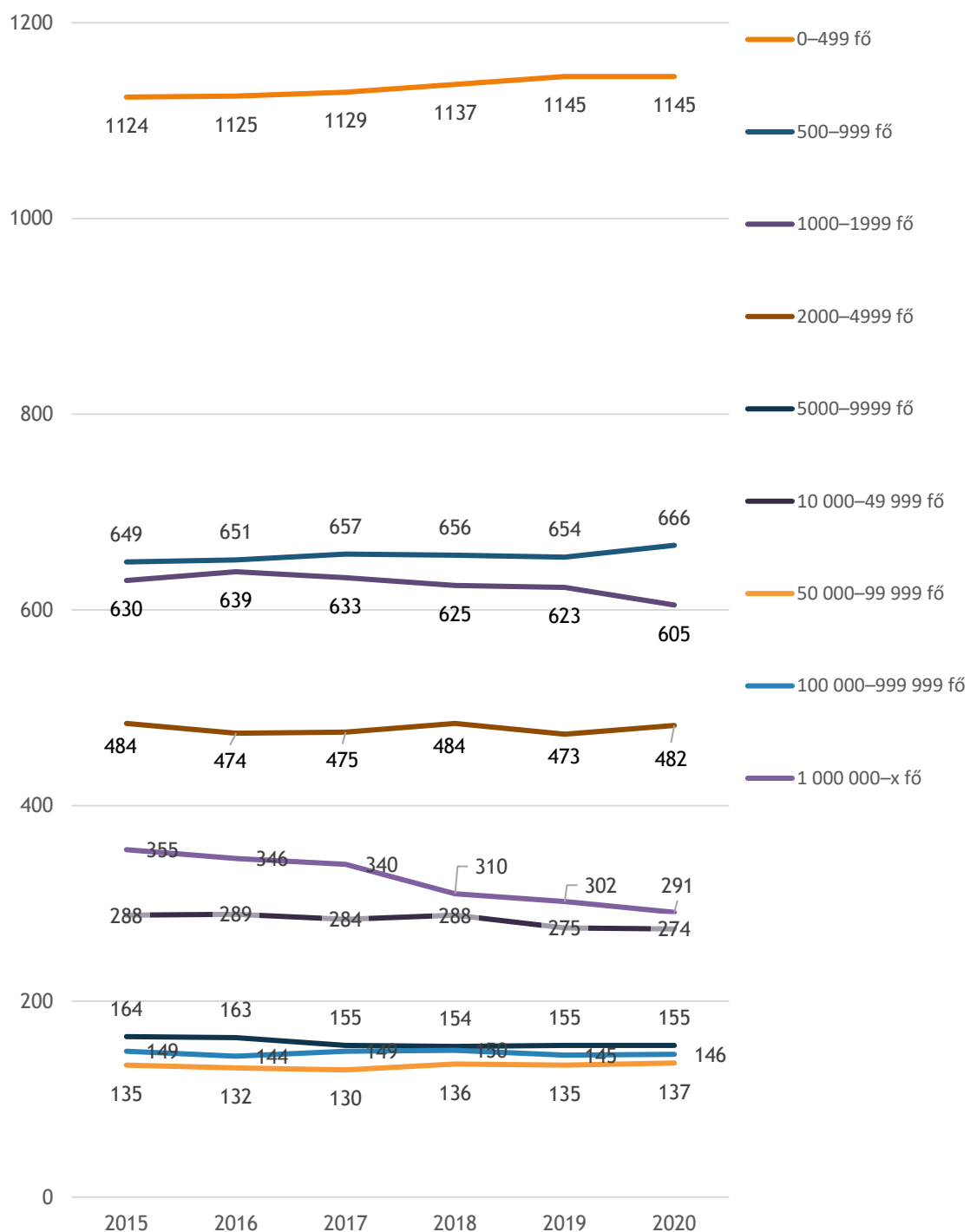
5. ábra. A könyvtári szolgáltatási pontok a fenntartó jogállása szerint 2015-2020

A KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSI PONTOK SZÁMA TELEPÜLÉSMÉRET SZERINT

A magyarországi könyvtári hálózat szolgáltatási pontjainak legnagyobb része községekben található. A 2020-as évben a 3710 épületben működő könyvtári szolgáltatási pont közül 1145-nek adtak otthont az 500 fős népességszám alatti települések, 666-nak az 500-999 fős népességszámú, 605-nek az 1000-1999 fős lélekszámú települések. A 2000 főt meg nem haladó méretű településeken volt tehát található az összes könyvtári szolgáltatási pont 65 százaléka. Ha ehhez hozzávesszük a könyvtárbusz segítségével ellátott 173 szolgáltatóhelyet is,

amelyek többsége szintén az ilyen méretű településeken szolgált, akkor összesen 2589 olyan szolgáltatási pontról beszélhetünk, amely 2000 fő alatti településen működött (6. ábra). A könyvtári szolgáltatási pontoknak nagyjából a 13 százaléka található 2000-4999 fős, négy százaléka 5000-9999 fős, hét százaléka 10 000-49 999 fős, 4-4 százaléka 50 000-99 999, illetve 100 000-999 999 fős lakosságszámú településeken, míg a maradék 8 százaléka 1 000 000 főnél nagyobb településen, azaz a fővárosban.

Könyvtári szolgáltatási pontok településméret szerint

KÉSZÍTETTE

Vastagh Zoltán

OLVASÓSZERKESZTŐ

Gulyás Orsolya

FELELŐS KIADÓ

Fehér Miklós
igazgató
Könyvtári Intézet

TOVÁBBI INFORMÁCIÓ

keo@oszk.hu

A KÉZIRAT LEZÁRÁSA

2021. november 15.

ISSN 2786-4014

ISBN 978-963-201-655-9

KÖNYVTÁRI INTÉZET